

МЕТОД СТЕПЕНЕВИХ РЯДІВ ДЛЯ ПОБУДОВИ ДИНАМІЧНИХ МОДЕЛЕЙ ВИМІРЮВАЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЮВАЧІВ

Abstract. The application of power series methods in the problem of identification of measuring transducers is considered as an approach that allows to unify the representation of elements of a mathematical model and to obtain efficient computational expressions on this basis.

Вступ

Застосування методів поліноміальної апроксимації (степеневих рядів) в задачі ідентифікації ВП є високопродуктивним підходом, який має принциповий характер, оскільки дозволяє уніфікувати подання елементів математичної моделі і отримати на цій основі ефективні розрахункові вирази [3 – 6].

Одним з можливих варіантів такого підходу є застосування сплайнів [8]. Отримання відповідного алгоритму ідентифікації розглянемо на прикладі стаціонарних ВП другого порядку

$$y''(t) + q_1 y'(t) + q_2 y = f(t), y(0) = C_0, y'(0) = C_1. \quad (1)$$

Для диференціального рівняння (1) еквівалентним є інтегральне рівняння

$$y(t) + \int_0^t [q_1 + q_2(t-s)]y(s) ds = \int_0^t (t-s)f(s) ds + C_0 + C_1 t + q_1 C_0 t, \quad (2)$$

яке можна подати у зручній формі для формування СЛАР відносно невідомих параметрів

$$q_1 \left(\int_0^t y(s) ds - C_0 t \right) + q_2 \int_0^t (t-s)y(s) ds = \int_0^t (t-s)y(s) ds + C_0 C_1 t - y(t).$$

Інтегральний сплайн-алгоритм вимірювальних перетворювачів

Скористаємося інтерполяційним кубічним сплайном вигляду

$$s_3(x, y) dx = d_1^j (x_j - x)^3 + d_2^j (x - x_{j-1})^3 + d_3^j (x_j - x) + d_4^j (x - x_{j-1}), \quad (3)$$

$$s_3(x, f) dx = a_1^j (x_j - x)^3 + a_2^j (x - x_{j-1})^3 + a_3^j (x_j - x) + a_4^j (x - x_{j-1}). \quad (4)$$

Підставивши (3) і (4) в (2), отримаємо

$$\begin{aligned} q_1 \left(\sum_{j=1}^i \int_{x_{j-1}}^{x_j} s_3(x, y) dx - C_0 x_j \right) dx + \sum_{j=1}^i \int_{x_{j-1}}^{x_j} (x_j - x) s_3(x, y) dx = \\ = \sum_{j=1}^i \int_{x_{j-1}}^{x_j} (x_j - x) s_3(x, f) dx + C_0 + C_1 x_j - y_j, \quad i = \overline{1, m}. \end{aligned} \quad (5)$$

Для формування системи відносно q_1 і q_2 необхідно обчислити інтеграли виду

$$\int_{x_{j-1}}^{x_j} \left[d_1^j (x_j - x)^3 + d_2^j (x - x_{j-1})^3 + d_3^j (x_j - x) + d_4^j (x - x_{j-1}) \right] dx, \quad (6)$$

Спочатку обчислимо інтеграл

$$\int_{x_{j-1}}^{x_j} (x_j - x) \left[d_1^j (x_j - x)^3 + d_2^j (x - x_{j-1})^3 + d_3^j (x_j - x) + d_4^j (x - x_{j-1}) \right] dx. \quad (7)$$

Тепер обчислимо інтеграл (6), використовуючи (7)

$$\begin{aligned} \int_{x_{j-1}}^{x_j} \left[d_1^j (x_j + x)^3 + d_2^j (x - x_{j-1})^3 + d_3^j (x_j - x) + d_4^j (x - x_{j-1}) \right] dx = d_1^j \left[(jh)^3 h - \right. \\ \left. - 3j^3 h^4 + \frac{3}{2} j^2 h^4 + 3j^3 h^4 - 3j^2 h^4 + jh^4 + j^3 h^4 - \frac{3}{2} j^2 h^4 - jh^4 - \frac{h^4}{4} \right] + d_2^j \left[j^3 h^4 - \right. \\ \left. - 3j^3 h^4 - \frac{3}{2} j^2 h^4 + jh^4 + \frac{h^4}{4} - 3j^3 h^4 + 6j^2 h^4 - 4jh^4 + 3j^3 h^4 - \frac{15}{2} j^2 h^4 - 6j^4 h^4 + \right. \\ \left. + \frac{3}{2} h^4 - j^3 h^4 + 3j^2 h^4 + h^4 \right] + d_3^j \left[j^2 h^2 - j^2 h^2 + jh^2 + \frac{j^2 h^2}{2} - \frac{j^2 h^2}{2} + jh^2 - \frac{h^2}{2} \right] + \\ + d_4^j \left[\frac{j^2 h^2}{2} - \frac{j^2 h^2}{2} + jh^2 - \frac{h^2}{2} - (j^2 - j)h^2 + (j^2 - 2j + 1)h^2 \right] = \\ = d_1^j \left(2j^3 - 3j^2 + 2j - \frac{1}{4} \right) h^4 + d_2^j \left(6j - 6j^4 + \frac{15}{4} \right) h^4 + d_3^j \left(2j - \frac{1}{2} \right) + d_4^j \frac{h^2}{2}. \\ \int_{x_{j-1}}^{x_j} (x_j - x) \left[d_1^j (x_j - x)^3 + d_2^j (x - x_{j-1})^3 + d_3^j (x_j - x) + d_4^j (x - x_{j-1}) \right] dx = x_j \left[d_1^j (2j^3 - \right. \\ \left. - 3j^2 + 2j) h^4 + d_2^j \left(6j - 6j^4 + \frac{15}{4} \right) h^4 + d_3^j \left(2j - \frac{1}{2} \right) h^2 + d_4^j \frac{h^2}{2} \right] - \int_{x_{j-1}}^{x_j} x \left[d_1^j (x_j - x)^3 + \right. \\ \left. + d_2^j (x - x_{j-1})^3 + d_3^j (x_j - x) + d_4^j (x - x_{j-1}) \right]. \end{aligned}$$

Далі обчислимо інтеграл

$$\int_{x_{j-1}}^{x_j} x \left[d_1^j (x_j - x)^3 + d_2^j (x - x_{j-1})^3 + d_3^j (x_j - x) + d_4^j (x - x_{j-1}) \right] dx =$$

$$= \left(\frac{1}{4} h^5 - \frac{h^5}{5} \right) d_1^j + \left(2j^3 + \frac{1}{4} j - \frac{1}{20} \right) h^5 d_2^j + \left(2j^2 h^3 - \frac{3}{2} j h^3 + \frac{h}{3} \right) d_3^j + \frac{h^2}{2} d_4^j. \quad (8)$$

Використовуючи (8), отримаємо

$$\int_{x_{j-1}}^{x_j} x(x_j - x) \left[d_1^j (x_j - x)^3 + d_2^j (x - x_{j-1})^3 + d_3^j (x_j - x) + d_4^j (x - x_{j-1}) \right] dx =$$

$$= \left[d_1^j \left(2j^4 - 3j^3 + 2j^2 - \frac{1}{2} j + \frac{1}{5} \right) h^5 + d_2^j \left(-2j^3 + 6j^2 + \frac{7}{2} j - 6j^5 + \frac{1}{20} \right) h^5 + \right.$$

$$\left. + d_3^j \left(j - \frac{1}{6} \right) h^3 + d_4^j \left(-j^2 + 2j - \frac{5}{6} \right) h^3 \right].$$

Для обчислення інтегралів $\int_{x_{j-1}}^{x_j} (x_j - x) s_3(x, f) dx$ скористаємося

попереднім виразом

$$\int_{x_{j-1}}^{x_j} (x_j - x) s_3(x, f) dx = \int_{x_{j-1}}^{x_j} \left[d_1^j (x_j - x)^3 + d_2^j (x - x_{j-1})^3 + d_3^j (x_j - x) + \right.$$

$$\left. + d_4^j (x - x_{j-1}) \right] dx = \left[d_1^j \left(2j^4 - 3j^3 + 2j^2 - \frac{1}{2} j + \frac{1}{5} \right) h^5 + d_2^j \left(-2j^3 + 6j^2 + \right. \right.$$

$$\left. + \frac{7}{2} j - 6j^5 + \frac{1}{20} \right) h^5 + d_3^j \left(j - \frac{1}{6} \right) h^3 + d_4^j \left(-j^2 + 2j - \frac{5}{6} \right) h^3 \right].$$

Тепер для формування системи відносно q_1 і q_2 використовуємо вирази (6) і (7). Тоді (5) можна записати у вигляді

$$q_1 \sum_{j=1}^i \left[d_1^j (2j^3 - 3j^2 + 2j) h^4 + d_2^j \left(6j - 6j^4 + \frac{15}{4} \right) h^4 + d_3^j \left(2j - \frac{1}{2} \right) h^2 + \right.$$

$$\left. + d_4^j \frac{h^2}{2} C_0 j h \right] + q_2 \sum_{j=1}^i \left[d_1^j \left(2j^4 - 3j^3 + 2j^2 - \frac{1}{2} j + \frac{1}{5} \right) h^5 + d_2^j \left(-2j^3 + \right. \right.$$

$$\begin{aligned}
& +6j^2 + \frac{7}{2}j - 6j^5 + \frac{1}{20})h^5 + d_3^j \left(j - \frac{1}{6} \right) h^3 + d_4^j \left(-j^2 + 2j - \frac{5}{6} \right)^3 h^3] - \\
& - \sum_{j=1}^i \left[a_1^j \left(2j^4 - 3j^3 + 2j^2 - \frac{1}{2}j + \frac{1}{5} \right) h^5 + a_2^j \left(-2j^3 + 6j^2 + \frac{7}{2}j - 6j^5 + \right. \right. \\
& \left. \left. + \frac{1}{20} \right) h^5 + a_3^j \left(j - \frac{1}{6} \right) h^3 + d_4^j \left(-j^2 + 2j - \frac{5}{6} \right)^3 h^3 \right] + C_0 + C_1 j h - y_1.
\end{aligned}$$

Остаточний вигляд СЛАР відносно q_1 і q_2 має вигляд

$$Aq = F, \quad (9)$$

де $A = \{A_{k1}, A_{k2}\}_{k=\overline{1,m}}$, $q = (q_1, q_2)^T$, $F = (F_1, F_2, \dots, F_m)$,

$$\begin{aligned}
A_{k1} = & \sum_{j=1}^k \left[d_1^j \left(2j^3 - 3j^2 + 2j \right) h^4 + d_2^j \left(6j - 6j^4 + \frac{15}{4} \right) h^4 + d_3^j \left(2j - \frac{1}{2} \right) h^2 + \right. \\
& \left. + d_4^j \frac{h^2}{2} C_0 j h \right],
\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
A_{k2} = & \sum_{j=1}^i \left[d_1^j \left(2j^4 - 3j^3 + 2j^2 - \frac{1}{2}j + \frac{1}{5} \right) h^5 + d_2^j \left(-2j^3 + 6j^2 + \frac{7}{2}j - 6j^5 + \frac{1}{20} \right) h^5 + \right. \\
& \left. + d_3^j \left(j - \frac{1}{6} \right) h^3 + d_4^j \left(-j^2 + 2j - \frac{5}{6} \right)^3 h^3 \right],
\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}
F_k = & \sum_{j=1}^i \left[a_1^j \left(2j^4 - 3j^3 + 2j^2 - \frac{1}{2}j + \frac{1}{5} \right) h^5 + a_2^j \left(-2j^3 + 6j^2 + \frac{7}{2}j - 6j^5 + \frac{1}{20} \right) h^5 + \right. \\
& \left. + a_3^j \left(j - \frac{1}{6} \right) h^3 + d_4^j \left(-j^2 + 2j - \frac{5}{6} \right)^3 h^3 \right].
\end{aligned}$$

Отже, алгоритм розрахунку параметрів в разі, коли вхідний і вихідний сигнал апроксимується кубічними сплайнами, такий:

- 1) задання вихідних даних $t_j = jh$, h , y_i , f_i , $j = \overline{1, n}$, C_0 , C_1 ;
- 2) обчислення коефіцієнтів кубічних сплайнів на кожній ділянці (x_{j-1}, x_j) , апроксимуючих вхідний сигнал $f(t)$ і вихідний сигнал $y(t)$;
- 3) формування матриці A ;
- 4) формування правої частини F ;
- 5) розв'язок системи (9).

Блок-схему сплайн-інтегрального алгоритму розрахунку параметрів моделей ДО наведено на рис. 1.

Застосування сплайнів дозволяє підвищити точність розрахунку

параметрів q на порядок відносно кроку h у порівнянні з квадратурним алгоритмом на основі формули трапецій і отримати в разі неповної вихідної інформації додаткові точки для формування нормальних систем відносно шуканих параметрів.

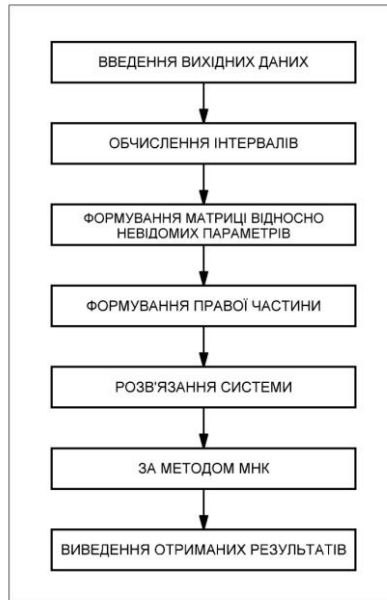

Рис. 1. Блок-схема сплайн-інтегрального алгоритму (МНК – метод найменших квадратів)

Таким чином, розглянутий алгоритм має низку необхідних для цифрової реалізації властивостей, зокрема, він є завадостійким щодо похибки вихідних даних, а також придатним як основа синтезу спеціалізованих обчислювальних пристроїв зазначеного призначення. Процедура чисельної реалізації систем лінійних рівнянь допускає подання матриці СЛАР у вигляді добутоків верхньої і нижньої трикутної матриці, що дозволяє розпаралелювати обчислювальні процеси.

Інтегральні алгоритми ідентифікації ВП на основі тейлоровських розкладань (метод Г.Є. Пухова)

Застосування ряду Тейлора для апроксимації функцій приводить до отримання так званих Т-моделей, які можуть бути використані для розв'язання задачі ідентифікації динамічних об'єктів [7, 8]. Будемо розглядати вихідну математичну модель у вигляді рівняння

$$\sum_{i=0}^r a_i(t) y_i(t) = \sum_{j=0}^s b_j(t) f^j(t), \quad (10)$$

де $y(t)$ і $f(t)$ – вихідний і вхідний сигнали, $a_i(t)$ і $b_j(t)$ – змінні відновлювані параметри елементів. Перехід від моделі (10) до еквівалентної їй інтегральної моделі Вольтерри можна здійснити шляхом M -кратного ($M = \max(r, s)$) інтегрування лівої і правої частини (10) і багаторазового застосування при цьому формули інтегрування частинами [5]. Зокрема, в припущенні достатньої гладкості залежностей $a_i(t)$ і $b_j(t)$, моделі (10) відповідає така еквівалентна їй інтегральна модель вигляду

$$a_r(t)y(t) + \int_0^t K_1(t, \tau)y(\tau)d\tau = b_r(t)f(t) + \int_0^t K_2(t, \tau)f(\tau)d\tau + F(t), \quad (11)$$

де

$$K_r(t, \tau) = \sum_{j=1}^r (-1)^{j-1} \binom{r}{j} \frac{(t-\tau)^{j-1}}{(j-1)!} C_{v0}^{(j)}(\tau) + \sum_{j=0}^r \sum_{l=0}^{r-1} (-1)^{j-1} \binom{r-l}{j} \frac{(t-\tau)^{l+j-1}}{(l+j-1)!} C_{vl}^{(j)}(t), \quad v=1, 2, \quad (12)$$

$$C_{1l}(t) := a_{r-l}(t), \quad C_{2l}(t) := b_{r-l}(t), \quad F(t) = \sum_{l=0}^{r-1} \sum_{j=0}^{r-l-1} \frac{d_{jl}(x, y)}{(j+l)!} t^{j+l}, \quad (13)$$

$$d_{jl}(x, y) = \frac{(r-l)}{j!} \sum_{\mu=0}^j \binom{j}{\mu} \left[a_i^{(\mu)}(0) y^{(j-\mu)}(0) - b_i^{(\mu)}(0) x^{(j-\mu)}(0) \right] \sum_{i=0}^{\mu} (-1)^i \frac{(j-i)}{(r-l-v)!} \binom{\mu}{i}, \quad (14)$$

$$\binom{p}{q} := \frac{p!}{(p-q)!q!}. \quad (15)$$

Розглянемо питання побудови лінійних диференціальних та інтегральних Т-моделей динамічних об'єктів і деякі способи мінімізації похибок розглянутого методу. Задача розрахунку параметрів $a_i(t)$ і $b_j(t)$ моделей (10) і (11) розглядаємо, припускаючи, що вони мають вигляд

$$a_i(t) = \sum_{j=1}^{m_i} \alpha_{ij} \varphi_j(t), \quad b_k(t) = \sum_{l=1}^{n_k} \beta_{kl} \psi_l(t) \quad (16)$$

де α_{ij} і β_{kl} – невідомі, що підлягають визначенню числа;

$\{\varphi_j(t)\}_{j=1}^m$ і $\{\psi_l(t)\}_{l=1}^n$ ($m = \max_i m_i$, $n = \max_k n_k$) – деякі системи лінійно

незалежних функцій, кожна з яких може бути задана на $[0, H]$ степеневим рядом Тейлора, тобто такі, що мають Т-зображення [7] $\phi_j(\nu)$, $\psi_i(\mu)$, $\nu, \mu = \overline{0, \infty}$, і визначаються відповідно виразами

$$\phi_j(\nu) := \frac{H^\nu}{\nu!} \phi_j^{(\nu)}(0), \quad \psi_i(\mu) := \frac{H^\mu}{\mu!} \psi_i^{(\mu)}(0). \quad (17)$$

Крім цього, надалі будемо припускати аналогічно, що Т-функції вхідного і вихідного сигналів відомі: $X(k) \doteq x(t)$ і $Y(l) \doteq y(t)$. Тут $\doteq$ – знак відповідності при диференціальному Т-перетворенні, $k = \overline{0, K} \geq r$, $l = \overline{0, L}$ і K, L – цілі невід'ємні числа такі, що

$$R := \max(K, L) + 1 \geq \sum_{i=0}^r m_i + \sum_{j=0}^s n_j = N := N(r, s), \quad (18)$$

де r, s, m_i і n_j визначені в (4.47) і в (4.55).

Наведемо деякі необхідні співвідношення з теорії Т-перетворень, детально розглянуті в [1]. Нехай функції $z(t)$, $z_1(t)$ і $z_2(t)$ задовольняють умови застосовності диференціальних Т-перетворень і $Z(k)$, $Z_1(k)$ і $Z_2(k)$ відповідно до їх Т-зображення, $k = \overline{0, \infty}$. Тоді маємо такі співвідношення:

$$\alpha_1 z_1(t) + \alpha_2 z_2(t) \doteq \alpha_1 Z_1(k) + \alpha_2 Z_2(k), \quad (19)$$

де $\alpha_1, \alpha_2 \in R^1$, $k = \overline{0, \infty}$;

$$\frac{d^\nu z(t)}{dt^\nu} \doteq D^\nu Z(K) = \frac{(k+\nu)!}{k! H^\nu} Z(k+\nu), \quad \nu = 0, 1, 2, \dots, \quad (20)$$

де D – символ Т-похідної, $D^0 Z(K) := DZ(K)$;

$$z_1(t) Z_2(t) \doteq z_1(k) * Z_2(k) = \sum_{l=0}^k Z_1(k-l) Z_2(l), \quad (21)$$

де $*$ – символ Т-згортки;

$$\int_0^t z(\tau) d\tau \doteq \int_L Z(k) * DT(k) = \frac{H}{K} Z(k-1) Cb(k), \quad (22)$$

де $\int$ – символ Т-інтеграла; C – деяка стала; $b(k)$ и $T(k)$ – функції, що зображують оригінали $z(t) = 1$ і $Z(t) = t$:

$$\begin{aligned} 1 \doteq b(k) &\doteq \begin{cases} 1, & k = 0 \\ 0, & k \neq 0, \end{cases} \\ t \doteq T(k) &= Hb(k-1), \\ t^m \doteq T^m(k) &= H^m b(k-m) \end{aligned} \quad (23)$$

Надалі нам ще будуть потрібні змішані многочлени Чебишева I роду

$$T_n\left(\frac{t}{h}\right) \doteq T_n\left(\frac{2t}{h}-1\right) = \cos\left(\arccos\left(\frac{2t}{h}-1\right)\right) = \sum_{k=0}^n \left(\frac{t}{h}\right)^k C_{kn}, \quad (24)$$

де C_{kn} – обчислюються за формулами

$$C_{kn} = (-1)^{n+k} 2^{2k-1} \left[2\left(\frac{n+k}{h-k}\right) - \left(\frac{n+k-1}{h-k}\right) \right] \quad (25)$$

і є одночасно k -ми дискретами Т-функцій $C_n(k)$, що є відповідними

поліномами $T_n\left(\frac{t}{h}\right)$

$$C_n(k) \doteq T_n\left(\frac{t}{h}\right) \doteq C_{kn}$$

У роботі наведено таблицю перших шести Т-функцій $C_n(k)$.

Диференціальні Т-моделі

Поширюючи формальний метод на моделі вигляду (10), тобто застосовуючи до лівої і правої частин диференціального рівняння (10) пряме Т-перетворення, отримуємо, згідно з (19) – (21) математичну (диференціальну) Т-модель нестационарного об'єкта у формі

$$\sum_{i=0}^r A_i(k) * D^{(r-i)} Y(k) = \sum_{i=0}^r B_i(k) * D^{(s-i)} X(k) \quad (26)$$

де $A_i(K)$ і $B_i(K)$ – K -ті дискрети параметрів $a_i(t)$ і $b_j(t)$ в (26), що підлягають визначенню з (26).

Очевидно, що для нестационарних об'єктів система лінійних алгебраїчних рівнянь (26) відносно $A_i(K)$ і $B_i(K)$ буде загалом невизначеною. Уникнути цього недоліку Т-моделі (26) можна припустивши, що $a_i(t)$ і $b_j(t)$ визначаються співвідношеннями (17). У цьому випадку, скориставшись (23), (19) – (21), згідно з (17) отримаємо наступну диференціальну модель

$$\sum_{i=0}^r \sum_{q=1}^{m_i} \alpha_{iq} \phi_q(k) * D^{(r-i)} Y(k) = \sum_{i=0}^r \sum_{q=1}^{m_i} B_{iq} \psi_i(k) * D^{(s-j)} X(k), \quad k = 0, 1, \dots \quad (27)$$

Зрозуміло, що якщо $k = 0, K$, то при виконанні нерівності (18) система (26) може бути або нормальною, або перевизначеною при

$$X(k > K) = Y(l > L) \doteq 0.$$

Розглянемо питання розрахунку параметрів Т-моделей вигляду (27) при виконанні умови (18), на основі застосування змішаних многочленів Чебишева вигляду (24). За аналогією з ТЛ-методом розв'язання

диференціальних рівнянь введемо невідомі допоміжні параметри τ_p , $p = \overline{1, R-N}$, $M = \max(K, L)$ і замість системи (26) будемо розглядати таку нормальну систему лінійних алгебраїчних рівнянь щодо невідомих a_{ij} і b_{ij} (назвемо її за аналогією ТЛ-моделі)

$$\sum_{i=0}^r \sum_{q=1}^{m_i} \alpha_{iq} \phi_q(k) * D^{(r-i)} Y(k) = \sum_{j=0}^s \sum_{l=1}^{n_l} \beta_{jl} \psi_l(k) * D^{(s-j)} X(k) + \sum_{p=1}^{n-N} \tau_p C_{N+p}(k). \quad (28)$$

Ясно, що при $M = N-1$ система (28) збігається з (27). Ефективність введення допоміжних параметрів і використання змішаних многочленів Чебишева при розв'язанні диференціальних рівнянь (τ -метод Ланцоша) добре відома (див. напр., [2]). Щодо задачі розрахунку параметрів Т-моделей проілюструємо ефективність визначення параметрів a_{iq} і b_{jl} з системи (28) на наступному прикладі.

Приклад (а). Відомо, що при $H = 2$, дискрети на вході дорівнюють $X(0) = 1$, $X(1) = 1$, $X(K \geq 2) = 0$, а на виході $Y(0) = 0$, $Y(1) = 4$, $Y(2) = 1$, $Y(3) = -\frac{1}{3}$, $Y(4) = \frac{1}{12}$, $Y(k \geq 5) = 0$, тобто оригінали мають вигляд

$$x(t) = 1+t; \quad Y(t) = 2t + \frac{t^2}{4} - \frac{t^3}{24} + \frac{t^4}{192}.$$

У [2] побудована без введення допоміжних параметрів τ_p при змішаних многочленах Чебишева ТЛ-модель першого порядку вигляду

$$(1+2D)Y(k) = 3x(t) + x'(t), \quad (29)$$

якій з нев'язкою (похибкою) $\varepsilon(t) = \frac{t^4}{192}$ при зворотному Т-перетворенні відповідає диференціальне рівняння

$$y(t) + 2y'(t) = 3x(t) + x'(t). \quad (29a)$$

Застосовуючи змішані многочлени

$$T_3\left(\frac{t}{2}\right) = \cos 3\arccos(t-1) = 4t^3 - 12t^2 + 9t - 1,$$

і

$$T_4\left(\frac{t}{2}\right) = \cos 4\arccos(t-1) = 8t^4 - 32t^3 + 40t^2 - 16t + 1$$

для побудови моделі вигляду

$$y(t) + ay'(t) = b_0x(t) + b_1x'(t) \quad (30)$$

на підставі (27) отримуємо TL-модель, де згідно з (23), (25) і (25), $C_3(0)=1$, $C_3(1)=18$, $C_3(2)=-48$, $C_3(3)=32$, $C_4(0)=1$, $C_4(1)=32$, $C_4(2)=160$, $C_4(3)=256$, $C_4(4)=128$.

У матричній формі система (4.67) має вигляд

$$\begin{pmatrix} 2 & -1 & -1 & 1 & -1 \\ 1 & -2 & 0 & -18 & 32 \\ 1 & 0 & 0 & -96 & 320 \\ 1 & 0 & 0 & -192 & 1536 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 1536 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} a \\ b_0 \\ b_1 \\ \tau_1 \\ \tau_2 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0 \\ -4 \\ 2 \\ 2 \\ 1 \end{pmatrix}. \quad (31)$$

Звідси знаходимо, що $\tau_1 = \frac{19}{2304}$, $\tau_2 = \frac{1}{1536}$, $a = 2\frac{7}{12}$, $b_0 = 3\frac{175}{768}$,

$$b_1 = \frac{8969}{4608}.$$

За цих значень параметрів a , b_0 , b_1 , τ_1 , і τ_2 при переході від TL-моделі (30) до диференціального рівняння (27) за допомогою зворотного T-перетворення, максимальна величина нев'язки $\varepsilon_{TL}(t)$ буде дорівнювати

$$\max_{t \in [0, 2]} |\varepsilon_{TL}(t)| = \max_{t \in [0, 2]} |\tau_1 T_3(t-1) + \tau_2 T_4(t-1)| = \frac{41}{4608}.$$

Разом з тим максимальна величина нев'язки $\varepsilon_{TL}(t)$ для TL-моделі (29)

при переході до рівняння (30) дорівнює $\max_{t \in [0, 2]} [t^4] = \frac{1}{12}$, тобто точність (в щодо величин нев'язки) при застосуванні TL-моделей збільшилася більш, ніж у дев'ять разів. Кількість арифметичних операцій, необхідних для розв'язання системи в порівнянні з кількістю операцій при визначенні параметрів T-моделі (28) з системи (29) в роботі зросла приблизно в чотири рази [9].

Побудова диференціальних T-моделей з постійними параметрами більш високих порядків при взятих в наведеному вище прикладі вихідних даних є доцільною. Це пояснюється тим, що, як легко перевірити, для T-моделей вигляду

$$\sum_{i=0}^r a_i D^{(i)} Y(k) = (b_0 + b_1 D) X(k), \quad r = 2, 3, 4,$$

де a_i , b_0 , $b_1 = \text{const}$, нев'язка при переході до диференціального рівняння не зменшиться у порівнянні з моделлю (29), побудованою в роботі [2] (в цьому розумінні модель (29) є найкращою).

Однак застосування TL-моделі, наприклад, вже другого порядку вигляду

$$(1 + a_1 D + a_1 D^2) Y(k) = (b_0 + b_1 D) X(k) + \tau C_4(k), \quad (32)$$

як буде показано нижче, дозволяє значно мінімізувати нев'язку навіть за меншої кількості арифметичних операцій, ніж при побудові TL-моделі першого порядку (30).

Після підстановки значень $Y(k)$, $X(k)$, і $C_k(k)$ система в матричній формі набуде вигляду:

$$\begin{pmatrix} 4 & 1 & -2 & -2 & -2 \\ 2 & -1 & -4 & 0 & 64 \\ -2 & 1 & 0 & 0 & -640 \\ 1 & 0 & 0 & 0 & 1536 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 1536 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} a_1 \\ a_2 \\ b_0 \\ b_1 \\ \tau \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0 \\ -8 \\ -2 \\ 2 \\ 1 \end{pmatrix}, \quad (33)$$

Звідки $\tau = \frac{1}{1536}$, $a_1 = 1$, $a_2 = \frac{5}{12}$, $b_0 = \frac{77}{32}$, $b_1 = -\frac{305}{1536}$ і відтак,

максимальна величина модуля нев'язки $\varepsilon_{TL}^2(t) = \tau T_4(t-1)$ для TL-моделі вигляду (32) при переході шляхом зворотного Т-перетворення до диференціальних рівнянь дорівнюватиме

$$\max_{t \in [0, 2]} |\varepsilon_{TL}^2(t)| = \max_{t \in [0, 2]} \tau |T_4(t-1)| = \frac{1}{1536},$$

тобто в 128 разів менше, ніж для Т-моделі вигляду (29), і приблизно в 64 рази менше, ніж для TL-моделі вигляду (30). При цьому кількість арифметичних операцій, необхідних для розв'язання системи, через трикутний вигляд розрідженості її матриці буде менше, ніж кількість операцій для системи (31).

Інтегральні ТА-моделі

Розглянемо тепер питання побудови Т-моделей лінійних динамічних об'єктів (ТА-моделей) в інтегральній формі виду (11) в припущенні, що

$$K_v(t, \tau) = \sum_{i=1}^{r_v} \sum_{j=1}^{s_v} \varphi_{ij}^v \varphi_i^v(t) \psi_j^v(t), \quad v = \overline{1, 2}, \quad (34)$$

$$F(t) = \sum_{s=0}^p f_s \left(\frac{t}{H} \right)^s, \quad (35)$$

де системи лінійно незалежних функцій $\{\varphi_i^v(t)\}_{i=1}^{\infty}$ і $\{\psi_j^w(t)\}_{j=1}^{\infty}$, $j = 1, 2$ мають в $[0, H]$ відомі дискрети $\varphi_i(k)$, $\psi_j(k)$ і φ_{ij} , f_s невідомі, числа, що підлягають визначенню з R^1 . Очевидно, що вирази (12) – (15) будуть окремим випадком моделей (34), (35) з параметрами $a_i(t)$ і $b_i(t)$ вигляду (16) при відповідному виборі функцій φ_i , ψ_j , чисел r_v , $s_v Q$, ($v = 1, 2$) і, як

наслідок, моделі вигляду (11), (34), (35).

Будемо припускати, що число невідомих параметрів $p = m + n + r_1 s_1 + r_2 s_2 + Q + 1 \geq R$, де число R визначено у формулі (18). Введемо, як і в випадку диференціальних ТЛ-моделей допоміжні параметри $\{\tau_i\}_{i=1}^{n-p}$ (M – визначено в (28)) і за схемою апроксимаційного методу В.К. Дзядика додамо у праву частину моделі (11) доданок (нев'язку)

$$\varepsilon(t) = \sum_{i=1}^{R-p+1} \tau_i T_{p+i}^* \left(\frac{2t}{H} - 1 \right), \quad (36)$$

де $T_{p+i}^*(\cdot)$ – многочлени Чебишева I роду виду (24).

Застосовуючи тепер до лівої і правої частин (11) пряме Т-перетворення згідно з (34), (35), (18) з урахуванням співвідношень (19), (21) – (23), отримуємо наступну нормальну систему лінійних алгебраїчних рівнянь ПА-модель для визначення параметрів

$$\begin{aligned} \alpha_q \doteq \alpha_{rq}, \quad \beta_l \doteq \beta_{rl}, \quad \left\{ \begin{array}{l} v \\ \phi_{ij} \end{array} \right\} \begin{array}{l} j = \overline{1, s} \\ l, r \end{array}, \quad f_q \quad \text{і} \quad \tau_i : \\ \sum_{q=0}^m \alpha_q \phi_j(k) * Y(k) + \sum_{i=1}^{r_1} \sum_{l=1}^{s_1} \phi_{ij} \phi_l(k) * \int_L \phi_j(k) * DT(k) = \\ = \sum_{l=1}^n B_l \psi_l(k) * X(k) + \sum_{q=1}^{r_2} \sum_{l=1}^{s_2} \phi_{ql}^2 \phi_q^2(k) * f \int_L \psi_L(k) * DT(k) + \\ + f_k b(p-k) + \sum_{i=1}^{n-p+2} \tau_i C_{i+p}(k), \end{aligned} \quad (37)$$

де величини $b(p-k)$ і $C_{p+i}(k)$ визначені відповідно співвідношеннями (18) і (24).

До переваг інтегральних ТА-моделей (37) перед диференціальними ТЛ-моделями (28) потрібно віднести поряд з їх спільністю, належить вимога меншої кількості дискрет вхідного і вихідного сигналів при такій самій, або навіть меншій, рівномірній нормі невязки.

Проілюструємо сказане прикладом.

Приклад. Побудуємо інтегральну модель першого порядку вигляду

$$ay(t) + \int_0^t y(s) ds = b_1(x(t) - x(0)) + b_2 \int_0^t x(s) ds$$

еквівалентну диференціальній моделі першого порядку виду при тих самих вихідних даних $x(t)$, $y(t)$ і H , що і в прикладі (а).

Система (28) в цьому випадку згідно з (22) набуде вигляду

$$aY(k) + \frac{2}{k} Y(k-1) = b_1(x(k) - x(0)b(k)) + b_2 \frac{2}{K} X(K-1) + \sum_{i=1}^{m-1} \tau_i C_{i+2}(K).$$

У табл. 1 наведено значення коефіцієнтів a , b_0 , b_1 моделей вигляду (30) і (37) отриманих на основі застосування диференціальних Т-моделей вигляду (27) і TL-моделей вигляду (28), а також інтегральних Т-моделей вигляду, одержуваних без допоміжних параметрів τ_i , тобто $\tau_i = 0$, а також ІТА-моделі, отриманої за допомогою допоміжних параметрів з урахуванням різної кількості дискрет вхідного і вихідного сигналів ($K+1$ і $L+1$ відповідно). Крім цього, в таблиці подано значення допоміжних параметрів τ_i величини нев'язок ε в рівномірній метриці ($\|\bullet\| = \max_{t \in [0, H]} |\bullet|$), і кількість (A) арифметичних операцій, необхідних для визначення параметрів a , b_0 , b_1 , τ_i (для TL- і ІТА-моделей) за методом виключення з урахуванням розрідженості матриць. Аналіз наведених у табл. 1 величин A і ε , а також розв'язків інших прикладів дозволяє зробити висновок, що для всіх цих випадків краще підходить ІТА-модель, яка дає максимально можливу точність (щодо величин нев'язки) при тій самій вихідній інформації серед розглянутих моделей.

Таблиця 1

Значення коефіцієнтів моделей при різній кількості дискрет вхідного та вихідного сигналів

$K+1$	$L+1$	a	b_0	b_1	τ_1	τ_2	τ_3	A	ε
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Т-модель									
2	4	2	3	1	0	0	0	5	1/3
2	5	2	3	1	0	0	0	7	1/12
TL-модель									
2	4	1	$\frac{19}{32}$	$\frac{29}{48}$	$-\frac{1}{96}$	0	0	11	$\frac{1}{96}$
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2	5	$2\frac{7}{12}$	$3\frac{175}{768}$	$1\frac{629}{768}$	$\frac{19}{2304}$	$\frac{1}{1536}$	0	21	$\frac{41}{4608}$
ІТ-модель									
2	4	2	3	1	0	0	0	5	1/6
2	5	2	3	1	0	0	0	7	1/30
ІТА-модель									
2	4	$1\frac{1}{8}$	$2\frac{61}{96}$	$-\frac{101}{256}$	$-\frac{1}{768}$	$-\frac{1}{768}$	0	13	$\frac{1}{384}$
2	5	$2\frac{2}{5}$	$3\frac{109}{480}$	$1\frac{4441}{7680}$	$\frac{13}{15360}$	$\frac{7}{7680}$	$\frac{1}{15360}$	31	

Висновок

Таким чином, запропоновано конструктивні способи мінімізації похибки (щодо величини нев'язки) розрахунку параметрів Т-моделей стаціонарних і нестаціонарних ВП, що описуються диференціальними і інтегральними динамічними моделями. Показано переваги ІТА-моделі перед іншими моделями. Ефективність застосування пропонуваніх підходів до підвищення точності розрахунку параметрів Т-моделей проілюстровано на прикладах.

1. *Васильев В.В.* Дробное исчисление и аппроксимационные методы в моделировании динамических систем. Васильев В.В., Симак Л. А. Киев, Украина: ИПМЭ НАН Украины, 2008.
2. *Вашины Е.* Динамика измерительных цепей. Вашины Е. Москва, Россия: Энергия. 1969.
3. *Верлань А.Ф.* Интегральные уравнения: методы, алгоритмы, программы. Верлань А.Ф., Сизиков В.С. Киев, Украина: Наукова думка, 1986.
4. *Верлань А.Ф.* Інтегральні рівняння аналізу нестационарних електричних систем. Верлань А. Ф., Ситник О. О., Ключка К. М. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". "Електроенергетичні та електромеханічні системи", № 637, С.12-17, 2009.
5. *Верлань А.Ф.* О некоторых особенностях применения интегральных уравнений в вопросе анализа динамики электрических цепей. [Верлань А.Ф., Ключка К.Н., Сытник А.А., Протасов С.Ю.] Труды V Междунар. конф. Моделирование – 2016, Киев: ИПМЭ НАН Украины, 2016, С.81-84.
6. *Максимович Н.А.* Алгоритм идентификации линейных стационарных объектов с распределенными параметрами по их экспериментальным переходным характеристикам. Максимович Н.А., Сагатов М.В. Вестник ТашГТУ, №1, С.43–47.
7. *Пухов Г.Е.* Приближенные методы математического моделирования, основанные на применении дифференциальных преобразований. Пухов Г.Е. Киев, Украина: Наукова думка, 1988.
8. *Сытник А.А.* Моделирование и оценка параметров сложных технических систем. Сытник А.А., Подгорный О.В. Праці VII Міжнар. наук.-практ. конф. Наука і освіта— 2004, 2004, Т. 64, с. 77–79.
9. *Сытник А.А.* Регуляризация линеаризованных систем уравнений при идентификации нелинейных объектов", Сытник А.А., Верлань А.Ф., Гази Аמיד. Вісник Черкаського державного технологічного університету, №1, с. 25–27, 2004.

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3859641>

Поступила 30.09.2019р.